

УДК 316.735

DOI <https://doi.org/10.32782/2707-9147.2025.108.2>

С. Л. КАТАЄВ

доктор соціологічних наук, професор
Класичний приватний університет

Я. В. ЗОСЬКА

доктор соціологічних наук, професор,
професор кафедри філософії та соціології
Маріупольський державний університет

ПОСТМОДЕРНА ЛЮДИНА В СОЦІАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ТРАДИЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

В статті наголошується, що Українське суспільство, с точки зору свого цивілізаційного статусу, є комбінованим, тобто поєднує в собі риси традиційного, модерного та постмодерного типів цивілізації. Відповідно до кожного з цих типів існують соціокультурні типи особистостей. Виходячи з цього, в суспільстві існують проблеми взаємодії певного типу особистості з несумісним для цього типу цивілізаційним компонентом. В статті розглядається одна з цих проблем, а саме співіснування постмодерного типу особистості в середовищі традиційної складової суспільства. Під час війни ця проблема загострюється через те, що, з одного боку, війна посилює традиціоналізм суспільства, а з іншого боку, війна інтенсифікує постмодерністські риси через цифровізацію війни, посилення інформаційно-цифрового простору суспільства. Зазначена проблема полягає в тому, що війна вимагає від особистості посилення традиційного компоненту свідомості, що не відповідає внутрішнім особливостям постмодерної ментальності. Особливо загострюється ця проблема у контексті взаємодії постмодерної особистості – мобільної, гнучкої, індивідуалістичної – з традиційним суспільством, де переважають колективні цінності, сталі соціальні ролі та моральні зобов'язання. Традиційне суспільство базується на сталій ієрархії, родинній солідарності, колективістських цінностях, чітко розмежованих ролях і зобов'язаннях. У такому середовищі індивід очікується як частина громади, а не як автономний суб'єкт. Це створює підґрунтя для конфлікту, коли постмодерна особа потрапляє в контекст традиційних норм. Розглядаються кейси, що конкретно відображають особливості соціокультурного конфлікту постмодерної особистості та традиційного середовища.

Стверджується, що постмодерна людина в умовах традиційного суспільства не лише конфліктує з ним, але й сприяє його трансформації, стає індикатором соціальної гнучкості, динамізму та потенціалу оновлення.

Ключові слова: постмодерна людина, традиційне суспільство, соціокультурний конфлікт, риси постмодерної людини, інформаційно-цифровий клас, війна, стійкість.

Постановка проблеми. У сучасних суспільствах, де культурні, ідеологічні та моральні орієнтири постійно змінюються, дедалі частіше постає проблема співіснування різних типів соціальної ідентичності. Особливо загострюється ця проблема у контексті взаємодії постмодерної особистості – мобільної, гнучкої, саморефлексивної – з традиційним суспільством, де переважають колективні цінності, стали соціальні ролі та моральні зобов'язання.

У сучасному світі дедалі частіше спостерігається напруження між носіями постмодерної ідентичності та традиційно зорієнтованими соціумами. Постмодерна людина, сформована в умовах глобалізованої культури, цифрової реальності та мультикультурних впливів, часто вступає у суперечність з нормами та цінностями традиційного соціального оточення. Актуальність теми полягає в необхідності осмислення механізмів взаємодії цих двох культурних типів, що водночас співіснують і конкурують у межах одного соціального простору.

Стаття має на меті дослідити, яким чином постмодерна людина функціонує в соціальному середовищі, яке не завжди приймає її принципи, стилі поведінки та ідентичності.

Завданням статті є виявлення особливостей функціонування постмодерної особистості в умовах традиційного суспільства, аналіз типових конфліктів, стратегій пристосування і перспектив можливого діалогу між цими світоглядними парадигмами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Риси постмодерної особистості ґрунтовно обговорюють Фредерік Джемисон [1], Шеррі Теркл та ін. На думку Ф. Джемисона свідомість постмодерної людини позбавлена глибини, відзначається поверхневістю. Така людина живе в культурі симулякрів, тобто позбавлена справжнього. Суб'єкт стає децентрованим, фрагментованим, позбавлений цілісності. Постмодерна людина втрачає зв'язок з історією. Така людина не здатна створювати нове, а лише компілює свої смисли [1]. Ш. Теркл вважає, що постмодерна людина – це особистість, яка живе у цифровій реальності, має множинну ідентичність, адаптивна, але часто емоційно вразлива та ізольована. Її «Я» – це конструкт, що формується через взаємодію з технологіями [2].

В українській суспільствознавчій літературі досліджують проблему сутності постмодерної людини, її цінностей та способу життя Титаренко Т.М., Козловець М. А., Антонюк В. П., Злобіна Г. І., Сидоренко О. В., Конончук С. Є., Гораль Л. С., Бабич Л. В., Москаленко В. В., Чайка Г.В та ін.

Виклад основного матеріалу. Постмодерна особистість характеризується фрагментарною ідентичністю, нестабільністю соціальних ролей, гнучкістю моральних орієнтирів. Вона існує в умовах постмодерного суспільства, де автономія, саморефлексія, множинність «Я» є ключовими характеристиками. Індивідуальне набуває більшої

ваги, ніж колективне, а життєвий шлях сприймається як постійний конструкт [3].

Риси постмодерної особистості обумовлені особливостями постмодерного суспільства. Сутність такого суспільства кратко характеризує В.В. Щербіна, спираючись на західні соціологічні концепції. «Постмодерне суспільство, на відміну від модерного, само себе автономно, динамічно та плюрально перманентно видозмінює, ніби “переробляє”. Постмодерне суспільство стає нездоланно плюральним. Важливим фактором трансформації всіх суспільних відносин постмодерності вважають споживання. Фундаментальною властивістю постмодерної ситуації є абсолютна недетермінованість і глобальна невизначеність як щодо минулого, яке є лише штучною конструкцією, так і щодо майбутнього. Постмодернізм долає “класичну” соціологію вводячи в аналіз дію та її суб’єкта чи агента, а також його (суб’єкта, агента) “соціальні операції”, де соціальна ситуація стає територією взаємодії свободи і необхідності. Суттєвою рисою постмодерну є його непередбачуваність» [4].

Натомість традиційне суспільство базується на сталій ієрархії, родинній солідарності, колективістських цінностях, чітко розмежованих ролях і зобов’язаннях. У такому середовищі індивід очікується як частина громади, а не як автономний суб’єкт. Це створює підґрунтя для конфлікту, коли постмодерна особа потрапляє в контекст традиційних норм.

У контексті традиційного соціального середовища постмодерна людина виявляє ряд характерних рис таких як: прагнення до самовираження, незалежно від зовнішніх очікувань; неприйняття фіксованих ролей та норм; формування множинної, ситуативної ідентичності; відкритість до інших культур, ідеологій, стилів життя.

Ці риси часто викликають напруження: від морального осуду до соціального виключення. Особливо це проявляється в малих традиційних громадах, де соціальний контроль є щільнішим. Постмодерна особа стає для спільноти носієм невизначеності, що сприймається як загроза.

Наприклад, молоді фахівці, що повертаються після навчання у великому місті до малих містечок, часто вступають у конфлікт з локальними очікуваннями щодо поведінки, зовнішності, побуту. Зазначений конфлікт є аспектом взаємовідносин жителів великих міст та села, молоді та людей старшого віку. Також ця проблема може виникнути у воєнному середовищі, де збираються люди різного віку, походження, освіти.

Постає питання: Чи можливий діалог між постмодерністю й традицією?

Такі риси постмодерної людини як гнучка ідентичність, пріоритет індивідуального над колективним, вибірковість у моральності вступають у протиріччя з ознаками *традиційного суспільства* такими

як: колективізм, родинні й етноконфесійні зв'язки; жорсткі соціальні ролі, очікування та санкції; домінування традиційних цінностей: патріархальність, обов'язок, моральна сталість.

Через несумісність цих рис виникає конфлікт та напруга між двома типами. Постмодерна особистість сприймається як "відступник", носій девіацій. А у постмодерної людини відповідно виникає внутрішній конфлікт між потребою в автономії, чому заважає соціальний тиск, прагненням свободи, чому заважає вимоги до обов'язків.

Постмодерний соціум не однорідний, він складається з декілька груп зі своїми особливостями. Так, в останні роки формувалась нова генерація людей, яких умовно можна позначити як постпостмодерний тип – це інформаційно-цифрова особистість. Про виникнення цього типу в Україні наголошувала відома українська соціологія Ольга Куценко.

Інформаційно-цифровий клас – це новий соціальний тип, що формується в Україні під впливом воєнного часу, цифровізації, розвитку онлайн-економіки, функціонування кріптовалюти і громадянської активності. Ці люди не є просто "інтернет-користувачами", а становить особливу групу з власною соціальною позицією, ресурсами, цінностями та формами впливу. Основними рисами та особливостями інформаційно-цифрового класу є: висока медіа- та ІТ-грамотність; вміння швидко адаптуватися до нових платформ, форматів, онлайн-інструментів; використання VPN, ботів, чатів, ШІ тощо – не як "додаток", а як середовище життя; активне використання крипто валюти; вихід за рамки традиційних професій і бюрократичних структур; власна самоорганізація, ініціативи, волонтерство, військовий донатинг; розмитість між «роботою», «життям» і «громадянською дією» (наприклад: журналіст-дизайнер-військовий волонтер в одній особі).

Інформаційно-цифрові люди довіряють горизонтальним зв'язкам, а не інституціям. Для них важлива не посада, а репутація в спільноті соціальних мереж.

Участь у війні не завжди фізична, а переважно цифрова: інформаційна війна, розвідка за відкритими джерелами, стратегічне використання інформаційного контенту як ресурсу для мобілізації людей, спільнот чи аудиторій.

Для цього класу притаманна постідейність, тобто такий стан культури та політики, у якому класичні ідеї й ідеології втрачають визначальну силу, а їх місце займають емоційні наративи, бренди та медіаконтент.

В середовищі традиційного суспільства постмодерна людина виробляє стратегії виживання шляхом адаптації та мімікрії, формування подвійної моралі, дистанціювання, іронічної реакції. Постмодерна людина зі своєю гнучкою, множинною ідентичністю, вступає у складну взаємодію з традиційним соціальним середовищем. Конфлікт цінностей часто призводить до соціального відчуження. Водночас, поширеною

є практика гібридних стратегій – часткове маскування, подвійна комунікація, вибіркова демонстрація поглядів. Це свідчить про здатність особистості до пристосування без повної втрати ідентичності.

В результаті цивілізаційного конфлікту можливі соціальні наслідки для постмодерної особистості, такі як: відчуження, маргіналізація постмодерної особистості в традиційному середовищі. Відбувається часткове розмивання меж між нормальним і девіантним.

Існує можливість міжцивілізаційного діалогу через гібридизацію норм, трансформацію традицій. У багатьох випадках формуються своєрідні «оази» постмодерності: онлайн-мережі, молодіжні ініціативи, творчі платформи, які дозволяють особистості реалізувати себе без відкритого конфлікту з традиційною більшістю. Така латентна форма опору чи співіснування створює передумови для культурної гібридизації.

Поступове розширення рамок прийняттого, особливо у молодіжному середовищі, свідчить про потенціал повільної трансформації традиційного суспільства під впливом постмодерних ідентичностей. Виникає простір для діалогу, в якому традиція може змінюватись без втрати своєї цілісності, а постмодерна людина – знаходити підтримку.

Особливе значення взаємодія постмодерної людини з традиційним середовищем набуває під час війни. Війна, це переважно подія, що притаманна традиційному суспільству. Принаймні, війна тягне навіть продвинуте суспільство до традиційного типу. До війни Україна представляла собою комбіноване суспільство, де поєднувалися риси традиційного, модерного та постмодерного типу. Війна посилила традиційну компоненту, але постмодерні та постмодерні явища пронизують суспільне тло воєнною цифровізацією, широким залученням у воєнних діях штучного інтелекту, цифрових технологій, новітніх комунікаційних систем тощо. Комбінована сутність суспільства проявляється у різниці поведінки людей під час війни людей з різними соціокультурними типами. Наприклад, у разі постмодерної особистості поведінка може бути проілюстрована наступним кейсом.

Олександра, 25 років, дизайнерка-фрилансерка. До 24 лютого 2022 року вела активне онлайн-життя, працювала на іноземних клієнтів, цікавилася феміністичною естетикою, екологією та культурною критикою.

Її поведінка під час війни характеризується наступними рисами. Вона переїхала до Львова – не через страх, а через бажання зберегти власну цілісність і працездатність. Хоч підтримує ЗСУ, донатить щомісяця, але уникає патетики. Критично ставиться до риторики “мужності” й “сакральної війни”, вважаючи, що держава часто експлуатує емоції. Вона створює соціальні пости, колажі, інфографіку – перетворює свої навички дизайну на інструмент символічної боротьби. Вважає себе українкою, але залишається у глобальному культурному контексті. Використовує меми й чорний гумор для подолання стресу.

Під час війни дуже важливою якістю суспільства та особистості є стійкість. Для постмодерної особистості джерелом стійкості є індивідуальні цінності, фрагментована ідентичність, емпатія, особиста автентичність. Стійкість такої особистості базується на самоіронії, здатності до гри з ідентичностями, на ритуальній солідарності, на адаптивності до хаосу.

Через свої соціокультурні особливості представники інформаційно-цифрового класу менш стійкі, ніж представники модерної та традиційної свідомості.

Штучний інтелект таким чином порівнює рівень стійкості під час війни різних соціокультурних типів особистості.

Для традиційного типу особистості, з її орієнтацією на авторитет, релігію, звичаї, колективізм, стійкість під час війни – середня. Цей тип стабільний, але слабо адаптивний до нових реалій.

Для модерного типу особистості з її раціональністю, індивідуалізмом, відповідальністю, прагненням контролю, стійкість під час війни – найвища – поєднує раціональність і здатність до дій у нестабільності.

Для постмодерного типу особистості з її плюралізмом, нестабільною ідентичністю, дистанцією до інституцій, стійкість під час війни низька/варіативна – креативність допомагає, але відсутність структури шкодить.

Отже, поведінка під час війни різна у людей з різним соціокультурним типом особистості.

Висновки. У процесі дослідження виявлено, що постмодерна людина, зі своєю гнучкою, множинною ідентичністю та індивідуалізованими цінностями, вступає у складну взаємодію з традиційним соціальним середовищем, яке репрезентує стабільні соціальні ролі, ієрархії та колективні моральні норми. Постмодерна ідентичність часто сприймається традиційним соціумом як відхилення або загроза. Постмодерна особистість застосовує гібридні стратегії: маскування, подвійне кодування, адаптацію. Виникають «приховані» постмодерні простори – спільноти, платформи, ініціативи.. Під час війни ця проблема загострюється через посилення двох протилежних тенденцій: акцентуації традиціоналізму, чого вимагає війна, та інтенсивного розвитку інформаційно-цифрової компоненти, що є соціальною базою постмодерної особистості.

Натомість, можливий повільний, еволюційний діалог між постмодерною особистістю та традиційним суспільством, що змінює обидві сторони. Постмодерна людина в умовах традиційного суспільства не лише конфліктує з ним, але й сприяє його трансформації, стає індикатором соціальної гнучкості, динамізму та потенціалу оновлення.

Список використаної літератури

1. Jameson Fredric (1991) *Postmodernism, or, The Cultural Logic of Late Capitalism*. Duke University Press

2. Turkle, S. (2011). Alone together: Why we expect more from technology and less from each other. Basic Books/Hachette Book Group.

3. Чайка Г.В. Психологічні характеристики людини постмодерну і самодетермінація особистості. [Електронний документ]. Адреса доступу: <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v9/i13/41.pdf>

4. Щербина В.В. Особливості постмодерного суспільства з погляду західної соціології постмодернізму // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики, 2011, вип. 52

Kataev S. L., Zoska Ya. V. Postmodern person in the social environment of traditional society

The article emphasizes that Ukrainian society, from the point of view of its civilizational status, is combined, that is, it combines the features of traditional, modern and postmodern types of civilization. According to each of these types, there are socio-cultural types of personalities. Based on this, in society there are problems of interaction of a certain type of personality with a civilizational component incompatible for this type. The article considers one of these problems, namely the coexistence of a postmodern type of personality in the environment of the traditional component of society. During war, this problem is exacerbated due to the fact that, on the one hand, war strengthens the traditionalism of society, and on the other hand, war intensifies postmodern features through the digitalization of war, strengthening the information and digital space of society. The problem is that war requires the individual to strengthen the traditional component of consciousness, which does not correspond to the internal features of the postmodern mentality. This problem is especially acute in the context of the interaction of the postmodern personality – mobile, flexible, individualistic – with a traditional society, where collective values, stable social roles and moral obligations prevail. Traditional society is based on a stable hierarchy, family solidarity, collectivist values, clearly demarcated roles and obligations. In such an environment, the individual is expected to be part of the community, and not as an autonomous subject. This creates the basis for conflict when the postmodern person falls into the context of traditional norms. Cases are considered that specifically reflect the features of the socio-cultural conflict of the postmodern personality and the traditional environment. It is argued that the postmodern person in the conditions of traditional society not only conflicts with it, but also contributes to its transformation, becomes an indicator of social flexibility, dynamism and the potential for renewal.

Key words: postmodern man, traditional society, sociocultural conflict, traits of postmodern man, information-digital class, war, resilience.

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 17.12.2025

Дата публікації: 31.12.2025